

A Paradigmatic Approach to Accounting Theories in Economic and Legal Dimensions

Mariia Gumenna-Derii¹

Abstract. The article is devoted to examining the paradigmatic approach to accounting theories within economic and legal dimensions. It has been recognized that the paradigmatic approach is an important tool for understanding both the historical evolution of accounting theory and the mechanisms by which accounting systems adapt to new realities, as it facilitates the integration of economic, social, and technological factors into theoretical and applied developments, ensuring the advancement of accounting science in accordance with societal needs, and providing grounds for viewing accounting as a dynamic system that undergoes continuous transformation in a globalized world. The evolution of accounting theories under the influence of changes in the economic environment, institutional conditions, and regulatory framework has been revealed. The factors and processes influencing the paradigmatic approach to accounting theories have been investigated, in particular: the historical stages of accounting development, the digitalization of accounting processes, the standardization of accounting and reporting at the national and international levels, economic laws, environmental and social factors of influence, and the political situation in the country and in the world. It is proposed that the functions of accounting theories be considered from the standpoint of their relationship with risk reduction. The functions of accounting theories are identified as follows: explanatory, methodological, normative, predictive, communicative, and analytical. An analysis of the legal dimension of accounting theories has been conducted, encompassing such features as: the regulatory and legal foundation of accounting; the requirement that accounting operations comply with legal norms; the ordering of legal relations; and the establishment of legal liability. The effectiveness of the relationship between accounting theories and the economic dimension has been established, including: the use of a shared theoretical and categorical apparatus with political economy; a connection to the social component; the globalization and standardization of accounting processes; the analytical component of accounting processes, among others. An analysis of the role of accounting information in managerial decision-making, resource evaluation, performance assessment, and meeting the informational needs of economic entities is provided. Attention is focused on the regulatory consolidation of accounting principles, the legal status of accounting information, the regulation of business operations, and liability for the accuracy of financial reporting. It has been proven that the application of the paradigmatic approach enables a comprehensive assessment of the transformation of accounting concepts, reveals the interdependence of economic and legal factors, and identifies prospects for the further development of accounting theory under conditions of economic digitalization, globalization, cybersecurity of accounting data, and the reduction of potential risks.

Keywords: accounting, paradigmatic approach, accounting theory, evolution of accounting theories, functions of accounting, digitalization of accounting, accounting standardization, accounting information, management decision-making, legal dimension of accounting, risks, globalization.

Received: 14 May 2026 | **Revised:** 15 May 2026 | **Accepted:** 9 June 2026 | **Published:** 19 August 2026.

Suggested Citation:

Gumenna-Derii, M. V. (2026). A Paradigmatic Approach to Accounting Theories in Economic and Legal Dimensions. *Herald of Economics*, 3, 196-209. DOI: 10.35774/visnyk2026.03.196.

This is an open access article under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 License (<http://www.creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>), which permits use and distribution in any medium, provided the original work is properly cited and the use is non-commercial.

© 2026 The Author(s).

¹Mariia Gumenna-Derii, West Ukrainian National University, Ternopil, Ukraine.

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0006-7232-2743>.

E-mail: m.derii@wunu.edu.ua

Парадигмальний підхід до облікових теорій в економічному та юридичному вимірах

Марія Гуменна-Дерій¹

¹Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль, Україна

Анотація. Стаття присвячена дослідженню парадигмального підходу до облікових теорій в економічному й юридичному вимірах. Визнано, що парадигмальний підхід є важливим інструментом для осмислення як історичної еволюції теорії бухгалтерського обліку, так і механізмів пристосування облікових систем до нових реалій, оскільки сприяє поєднанню економічних, соціальних і технологічних чинників у теоретичних і прикладних розробках, забезпечуючи розвиток облікової науки відповідно до суспільних потреб, і дає підстави розглядати бухгалтерський облік як динамічну систему, що постійно трансформується в умовах глобалізованого світу. Розкрито еволюцію облікових теорій під впливом змін економічного середовища, інституційних умов та нормативно-правового регулювання. Досліджено чинники та процеси впливу на парадигмальний підхід до облікових теорій, зокрема: історичні етапи розвитку бухгалтерського обліку, цифровізація облікових процесів, стандартизація обліку і звітності щодо національного та міжнародного рівнів, економічні закони, екологічні та соціальні фактори впливу, політична ситуація в країні та світі. Запропоновано розглядати функції облікових теорій з точки зору їх взаємозв'язку із зниженням ризиків. До функцій облікових теорій віднесено такі, як: пояснювальна, методологічна, нормативна, прогностична, комунікативна та аналітична. Проведено аналіз юридичного напрямку в облікових теоріях, до якого віднесено такі особливості, як: нормативно-правове підґрунтя бухгалтерського обліку; облікові операції повинні відповідати правовим вимогам; упорядкування правових відносин; встановлення юридичної відповідальності. Встановлено результативність взаємозв'язку облікових теорій із економічним напрямком, зокрема: використання спільного теоретико-категоріального апарату із політичною економією; зв'язок із соціальною складовою; глобалізація та стандартизація облікових процесів; аналітична складова облікових процесів, тощо. Передбачено аналіз ролі облікової інформації в ухваленні управлінських рішень, оцінюванні ресурсів, результатів діяльності та забезпеченні інформаційних потреб суб'єктів господарювання. Акцентовано увагу на нормативному закріпленні облікових принципів, правовому статусі облікової інформації, регламентації господарських операцій та відповідальності за достовірність фінансової звітності. Доведено, що застосування парадигмального підходу дає змогу комплексно оцінити трансформацію облікових концепцій, виявити взаємозалежність економічних і правових чинників та окреслити перспективи майбутнього розвитку теорії бухгалтерського обліку в умовах цифровізації економіки, глобалізації та кіберзахисту даних обліку і зменшення потенційних ризиків.

Ключові слова: бухгалтерський облік, парадигмальний підхід, теорія бухгалтерського обліку, еволюція облікових теорій, функції обліку, цифровізація обліку, стандартизація обліку, облікова інформація, управлінські рішення, юридичний напрям в обліку, ризики, глобалізація.

Постановка проблеми. У сучасному цивілізованому світі розвиток облікових теорій супроводжується стрімким розвитком цифровізації, стандартизації та уніфікації. Парадигма облікових теорій піддається впливу економічних, політичних, соціальних і екологічних змін. З метою зменшення потенційних ризиків виникає потреба у якісному нормативно-правовому забезпеченні облікових процесів, функцій, принципів, завдань та особливостей галузевого спрямування; у визначеності методології, методики й організації облікових процесів.

Серед науковців провідним є трактування облікової теорії, яку пов'язують з виробленням чіткої системи викладення думок, що дає змогу обґрунтувати і пояснити закон подвійного фіксування фактів економічної діяльності. Водночас, є усвідомлення того, бухгалтерський облік не може функціонувати без застосування цифрових технологій, які передбачають певні процедури зі збору первинної інформації за допомогою технічних засобів та подальшої автоматизованої обробки синтетичних і аналітичних даних всередині комп'ютеризованої системи з отриманням на виході з неї стандартизованих фінансових та управлінських звітів. Такі зміни, на нашу думку, повинні супроводжуватись формуванням нових вимог до парадигмальних підходів облікових теорій.

До основних парадигм бухгалтерського обліку варто віднести: уніграфічну (просту), камеральну, діграфічну (подвійну), теоретико-множинну (математичну), біхевіористичну

(поведінкову), подвійну (об'єктивну) й інформаційно-комунікаційну парадигми. Кожна із цих парадигм пройшла свій історичний шлях та зробила персональний внесок у теорію бухгалтерського обліку. Низка вчених-економістів впродовж століть формували парадигми бухгалтерського обліку, проте виклики кожного історичного періоду вимагали формування нових, досконаліших парадигм. Нині облікові теорії супроводжуються парадигмальним підходом, що має враховувати економічні, юридичні виклики із проведенням глибокого аналізу даних і формуванням найточніших результатів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематика розвитку теорії та методології бухгалтерського обліку в умовах трансформації економічних відносин широко представлена у працях українських і зарубіжних науковців. Дослідження сучасних тенденцій розвитку обліку ґрунтуються на переосмисленні його теоретичних засад, змінах економічного середовища, цифровізації та формуванні нових підходів до розуміння бухгалтерської інформації. Такими дослідженнями займалися українські науковці Ю. А. Біла [1], В. П. Гринь [2], З. В. Гуцайлюк [3], Т. В. Давидюк [4], Й. Я. Даньків [5], В. М. Жук [6; 7], З.-М. В. Задорожний [8], С. Ф. Легенчук [9], П. Р. Пуцентейло [10], В. З. Семанюк [11], М. М. Шигун [12], І. А. Юхименко-Назарук [13] та інші.

Фундаментальні засади теорії бухгалтерського обліку відображені у працях професорів Й. Я. Даньківа, М. Р. Лучка та М. Я. Остап'юка [5] і професора З. В. Гуцайлюка [3], які акцентують увагу на теоретичних постулатах, принципах та закономірностях функціонування облікової системи. Важливим напрямом розвитку теорії є систематизація чинних концепцій. Зокрема, професор С. Ф. Легенчук [9] пропонує класифікаційний підхід до теорій бухгалтерського обліку, що дає змогу структурувати різноманітні наукові погляди і визначити особливості їх формування.

Суттєвий розвиток досліджень з бухгалтерського обліку пов'язаний із парадигмальним підходом. Професорка М. М. Шигун [12] розглядає парадигмальний розвиток системи бухгалтерського обліку як закономірний процес зміни наукових уявлень про його предмет, метод і функціональне призначення. Професорка В. П. Гринь [2], спираючись на концепцію наукових парадигм Т. С. Куна, акцентує увагу на стратегічному значенні зміни парадигм бухгалтерського обліку. Водночас академік В. М. Жук [6] характеризує сучасний етап розвитку облікової теорії як своєрідну «золоту епоху», пов'язану з активізацією теоретико-методологічних досліджень.

Окремим напрямом досліджень є інституційний підхід до розуміння бухгалтерського обліку. Академік В. М. Жук [7] обґрунтовує наукову гіпотезу трактування бухгалтерського обліку як соціально-економічного інституту, а професорка І. А. Юхименко-Назарук [13] розвиває положення щодо формування його інституційної концепції. Такий підхід розширює традиційне розуміння обліку, розглядаючи його не лише як інформаційно-методичну систему, а як складову суспільних та економічних інституцій.

Процес трансформації бухгалтерського обліку під впливом постіндустріальної та цифрової економіки досліджують Т. В. Давидюк [4], П. Р. Пуцентейло і А. В. Довбуш [10], В. З. Семанюк [11]. Науковці наголошують на необхідності зміни концептуальних засад обліку, посиленні його інформаційної функції й адаптації до нових технологічних умов. Новітні підходи доповнюються лінгвістичною концепцією бухгалтерського обліку, яку запропонувала Ю. А. Біла [1]. Актуальності в нинішніх умовах набуває інноваційна методологія забезпечення взаємодії економічної та кібербезпеки підприємств, що розроблена професором З.-М. В. Задорожним і його співавторами [8].

Отже, аналіз наукових праць свідчить про поступовий перехід від традиційного розуміння бухгалтерського обліку до його трактування як складної соціально-економічної, інформаційної й інституційної системи. Водночас, подальшого дослідження потребують питання інтеграції

парадигмального, інституційного, інформаційного і цифрового підходів у єдину сучасну концепцію розвитку бухгалтерського обліку.

Мета дослідження полягає у виявленні особливостей парадигмального підходу до облікових теорій в економічному та юридичному вимірах.

Методи дослідження. У статті використано загальнонаукові і специфічні методи дослідження. Виокремлено методи аналізу та синтезу під час виявлення чинників впливу на парадигмальний підхід до облікових теорій; історичний – для еволюції парадигм, які змінювались в еволюційному розвитку бухгалтерського обліку; монографічний – для аналізу точок зору українських і закордонних вчених-економістів; графічний – для виявлення функцій облікових теорій та основних аспектів економічного напрямку; індукції та дедукції – для побудови процесу аналітичної теорії із виокремленням відповідних стадій.

Основні результати дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Теоретичні аспекти бухгалтерського обліку займають центральне місце у дослідженні облікових теорій, де визначеними є методика, методологія, принципи, функції, завдання, особливості бухгалтерського обліку в різні історичні етапи розвитку. Над цим питанням працювали вчені-економісти впродовж багатьох століть: від Л. Пачоллі і до наукових дослідженнях теперішніх вчених-економістів, які розглядають облікові теорії у контексті вимог цифрової економіки.

Теорія бухгалтерського обліку, на думку професорки Давидюк Т. В., розглядається як «знання, яке існує у формі логічно пов'язаних припущень, що відображають істотні, закономірні і необхідні зв'язки об'єктів бухгалтерського обліку та прив'язана до моделі, побудованої на потребах реальної облікової практики» [4, с. 21]. Підтримуємо думку вченої щодо того, що в нинішніх умовах теорія не може бути відірвана від практики, натомість дає змогу на основі практичних даних сформувати відповідні економічні прогнози на майбутні періоди, що є особливо важливим для системи управління суб'єктами підприємницької діяльності.

Професор Гуцайлюк З. В. зауважує, що поняття «теорія» як категорія, перш за все, пов'язана з поняттям «наука», оскільки «її формування можливе лише в контексті вирішення основних наукових фундаментальних досліджень» [3, с. 24]. Крім цього, вчений зазначає, що «методологія, методика й організація процесу формування інформаційної облікової системи є одним з основних напрямів розвитку загальної теорії бухгалтерського обліку» [3, с. 24]. На підтвердження цих слів варто зазначити, що дослідження об'єктів обліку виконуються здобувачами, власне, за відповідним переліком основних напрямів методології, методики та організації обліку.

Академік В. М. Жук, вивчаючи золоту епоху в розвитку теорії бухгалтерського обліку, зазначає, що «масштабність і глибину розвитку облікової науки в цей період історії можна продемонструвати виокремленням дев'яти найвідоміших теорій після робіт Л. Пачоллі та Б. Котрульї. Всі ці облікові теорії можна розділити на дві групи: метафізичні облікові теорії та позитивні облікові теорії» [6]. Крім цього, В. М. Жук зазначає, що «всі основоположники теорій бухгалтерського обліку позиціонували бухгалтерський облік як невід'ємну і важливу складову економічної науки, так званий «розум» в управлінні підприємством та державою» [6].

Парадигмальний підхід ґрунтується на факті, що жодна наукова парадигма не є універсальною, адже кожна має власні межі застосування й вирішує обмежене коло завдань. Класична модель бухгалтерського обліку була зосереджена, здебільшого, на потребах власників та керівництва підприємства, роблячи наголос на фінансовій звітності. Проте, сучасні тенденції стосуються питань глобалізації, діджиталізації, екологічної стійкості і зростання ролі користувачів інформації, що спонукає науку до формування нових теоретичних парадигм.

Досліджуючи парадигмальну концепцію Т. С. Куна в бухгалтерському обліку, зокрема стратегічний аспект, професорка В. П. Гринь зазначає, що «наукова парадигма є центральним

поняттям моделі Т. С. Куна, що характеризує нормальну науку, а весь процес розвитку науки за Т. С. Куном є процесом зміни парадигм – поступовим революційним переходом від однієї парадигми до іншої» [2, с. 26].

Професорка В. З. Семанюк вдало зауважує, що «парадигма як явище базується на соціально-психологічних та етичних правилах і нормах. Формування нових облікових парадигм обумовлюється не тільки логічними критеріями суворої наукової теорії, але також філософськими міркуваннями під впливом інституційного середовища» [11, с. 134]. Погоджуємось з думкою професорки про те, що в нинішніх умовах парадигмальний підхід до облікових теорій змінює свій ракурс під впливом нових чинників. Отже, інституційне середовище вимагає формування нової парадигми бухгалтерського обліку.

Зважаючи на історичні стадії розвитку облікових теорій, до парадигм бухгалтерського обліку доцільно зарахувати: уніграфічну (іншими словами просту) та камеральну, діграфічну (або подвійну) і теоретико-множинну (або математичну), біхевіористичну (або поведінкову) та подвійну (або об'єктивну), а також інформаційно-комунікаційну парадигми. Уніграфічна (проста) передбачала простий господарський запис фактів (без застосування системи рахунків чи подвійного запису), тому вона була найпершою (ранньою). Камеральна парадигма використовувалась у державному управлінні, де центральним об'єктом була каса, а не капітал. Діграфічна (подвійна) парадигма базувалась на принципі подвійного запису і застосовувала систему рахунків бухгалтерського запису та визначення фінансового результату. Крім цього, вона базувалась на статичній та динамічній теорії. Теоретико-множинна (математична) парадигма розглядала облік з математичної точки зору, де об'єкти обліку описувались як елементи множин та мали строго визначені операції. Біхевіористична (поведінкова) парадигма досліджує вплив облікової інформації на її користувачів. Подвійна (об'єктивна) парадигма вивчає первинну господарську подію із глибокою деталізацією її бази даних. Інформаційно-комунікаційна парадигма характеризує облік, як систему формування, зберігання та передавання інформації про фінансовий стан підприємства для забезпечення ухвалення дієвих управлінських рішень.

Серед основних наслідків значних змін у відомих підходах до здійснення наукових досліджень у сфері бухгалтерського обліку є поступове формування «інституційної теорії бухгалтерського обліку в Україні (В. М. Жук, О. Г. Сокіл, І. А. Юхименко-Назарук та інші) щодо організаційних, соціологічних і поведінкових напрямів функціонування бухгалтерського обліку як окремого інституту, а також особливостей поведінки суб'єктів організації і ведення бухгалтерського обліку. З іншого боку, розвиток інтегрованої та нефінансової звітності призвів до поступового виокремлення окремого напрямку наукових досліджень, що спрямоване на розробку та побудову системи інтегрованого звітування, яке повинно забезпечити наявні і майбутні потреби стейкхолдерів обліковими даними про різні аспекти економічної діяльності підприємства із застосуванням фінансових і нефінансових показників. Зокрема, є велика кількість наукових публікацій (О. М. Баришнікова, К. В. Безверхий, С. Ф. Голов, Д. О. Грицишен, В. В. Євдокимов, Р. О. Костирко, В. М. Костюченко, П. О. Куцик, С. Ф. Легенчук, І. О. Макаренко, О. О. Нестеренко, О. Г. Сокіл та інші), що присвячені створенню системи індикаторів, які б дали змогу достовірно і релевантно відображати вплив економічної діяльності підприємства на зовнішнє соціальне й екологічне середовище, застосування ним інновацій у власній діяльності та дотримання відповідних етичних і соціальних стандартів» [2, с. 24].

Проаналізувавши різні види парадигм облікових теорій з точки зору низки українських вчених-економістів та в історичному аспекті, встановимо чинники і механізми впливу на парадигмальний підхід до облікових теорій. Як наслідок, ми виявили, що нові виклики зумовлені потенційними ризиками, які можуть призвести до появи нової парадигми.

На думку професорки Шигун М. М., «парадигми, що розкривають закономірності розвитку бухгалтерського обліку як науково-практичної діяльності, відображають особливий інституційний вплив на середовище бухгалтерського обліку і мають об'єктивний міжнародний характер. Облікові парадигми фіксують усталену систему поглядів людства на бухгалтерський облік, як інструмент забезпечення цілей його користувачів (власників капіталу, держави, кредиторів, суспільства)» [12, с. 135].

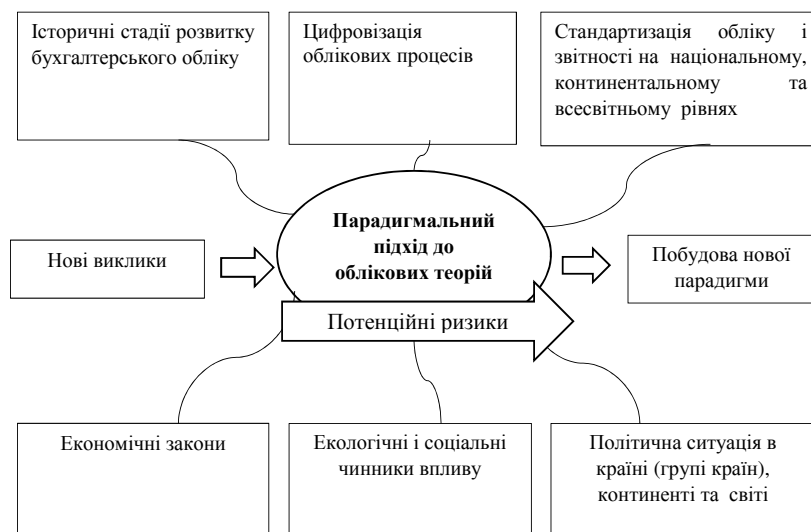

Рис. 1. Чинники і механізми впливу на парадигмальний підхід до облікових теорій.
Джерело: розроблено автором.

Погоджуємось із цією точкою зору, адже вважаємо, що парадигмальний підхід є важливим інструментом для осмислення як історичної еволюції теорії бухгалтерського обліку, так і механізмів пристосування облікових систем до нових реалій. Він сприяє поєднанню економічних, соціальних та технологічних чинників у теоретичних і прикладних розробках, забезпечуючи розвиток облікової науки відповідно до суспільних потреб, та дає підстави розглядати бухгалтерський облік як динамічну систему, що постійно трансформується в умовах глобалізованого світу.

Професори Й. Я. Даньків, М. Р. Лучко та М. Я. Остап'юк зазначають, що «бухгалтерський облік повинен бути безперервним у часі і відображати в певному взаємозв'язку всі об'єкти, що мають грошову оцінку. Підставою для здійснення бухгалтерського обліку є документ, який відображає факт здійснення господарської операції» [5].

Академік В. М. Жук досліджує питання щодо викривленого уявлення про суть бухгалтерського обліку в українському національному та соціально-економічному середовищі. На його думку, «бухгалтерський облік – інститут із соціально-економічного середовища, який забезпечує порозуміння і керованість у цьому середовищі, опрацьовуючи й інтерпретуючи для користувачів інформацію про факти та явища життєдіяльності організацій (підприємств). Трансформація фактів і явищ життєдіяльності підприємств здійснюється за допомогою специфічних правових норм, методів, принципів та професійних суджень бухгалтерів» [7]. «У вузькому розумінні, бухгалтерський облік – інститут трансформації за допомогою специфічних методів, підходів (формальна складова інституту) і професійних суджень (неформальна складова інституту)

фактів господарського життя підприємства на мову цифр та стандартів, для порозуміння і керуваності в соціально-економічних середовищах» [7].

Науковці П. Р. Пуцентейло та А. В. Довбуш роблять висновки, що «впровадження цифрових технологій в процеси бухгалтерського обліку та фінансової звітності істотно змінює не лише практику, але і теорію обліку – відбувається трансформація змісту елементів методу бухгалтерського обліку та видозмінюється алгоритм їх реалізації на практиці: рахунки і подвійний запис зливаються з балансовими узагальненням; документообіг перетворюється в електронний; інвентаризація перетворюється в швидкий і менш трудомісткий процес, а оцінка наближається до єдиної за справедливою вартістю» [10, с. 149].

Професорка І. А. Юхименко-Назарук зазначає, що «формування загальної інституційної парадигми в бухгалтерському обліку, яка передбачає включення до її складу сучасної неoinституційної теорії обліку, дає змогу розширити як і предмет науки «бухгалтерський облік» та розуміння суті інститутів, так і дає змогу теоретично обґрунтувати новий напрям наукових досліджень, пов'язаний із вивченням поведінки бухгалтерів при використанні механізму професійного судження» [13, с. 38].

Теорія бухгалтерського обліку – є системою наукових поглядів, фундаментальних принципів, методичних інструментів, методологічних засад, що відображають суть бухгалтерського обліку і звітності, що на ньому вибудовується. Ця теорія є фундаментом для систематизації масиву знань у сфері обліку для формування стандартів, методології та практики, необхідних для повноцінного функціонування облікових систем.

На думку професора С. Ф. Легенчука, теоретичний рівень наукового знання у сфері бухгалтерського обліку складається з трьох рівнів: «рівня фундаментальних теорій, які стосуються найабстрактніших ідеальних об'єктів; рівня окремих теорій, що описують конкретну сферу реальності на базі фундаментальних теорій; рівня теорій, що межують з окремими емпіричними законами» [9, с. 199].

Така класифікація теорій бухгалтерського обліку дає змогу здійснити аргументований поділ цих теорій за відповідними ієрархічними рівнями. На нашу думку, першочерговим є визначення функціональної спрямованості облікових теорій. Функції облікових теорій такі: пояснювальна, методологічна, нормативна, прогностична, комунікативна й аналітична. З іншого боку, раціональне їх застосування в економічній діяльності дає змогу зменшити ризики появи помилкових облікових теорій та їхньої потенційної шкоди для підприємств. Оскільки, функціональне призначення облікових теорій є визначальним чинником забезпечення якості і гнучкості облікових процесів (рис. 2).

Отже, облікові теорії є фундаментом з метою формування облікової практики, забезпечення її наукового розвитку і пристосування до умов сучасної цифрової економіки. Їхня ключова роль полягає в інтеграції теоретичних знань, стандартів та реальних потреб бізнесу і суспільства, створюючи основу для ефективного функціонування облікової системи. Виконання цих функцій в обліковій практиці дасть змогу уникнути низку ризиків, які можуть виникати на підприємствах.

Однією із таких важливих функцій нинішнього періоду є комунікативна. «Облікова прагматика відображає корисність інформації для зовнішніх та внутрішніх користувачів і є базою для виокремлення комунікаційної функції бухгалтерського обліку. Гіпотеза Сапіра – Ворфа як елемент лінгвістичного релятивізму у бухгалтерському обліку реалізується через визнання того, що користувачі, які роблять певні лексичні розрізнення в обліку, можуть вирішувати проблеми, що не можуть бути легко вирішені користувачами, котрі не роблять цього» [1, с. 93].

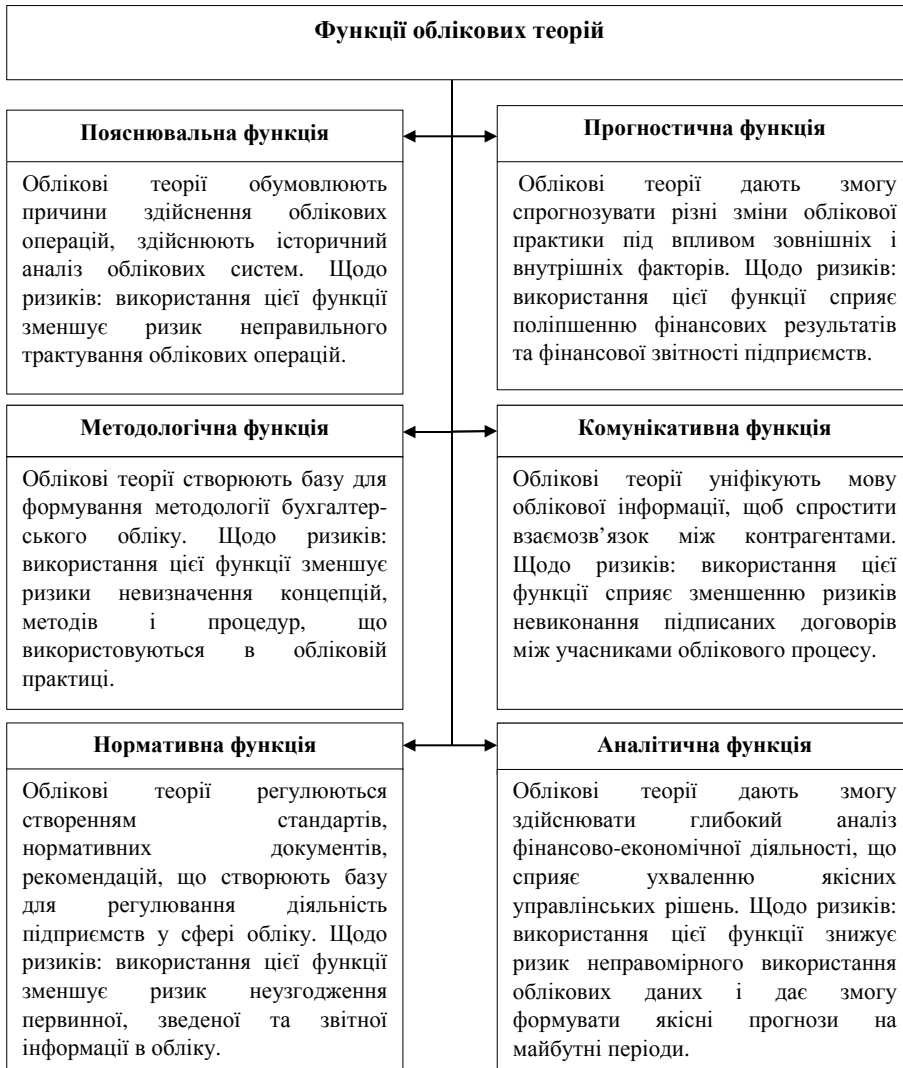

Рис. 2. Функції облікових теорій та їх взаємозв'язок із зменшенням ризиків.
Джерело: розроблено автором.

Погоджуємось з думкою, що застосування цієї функції поліпшує фінансові взаємовідносини між контрагентами й ефективно впливає на бізнес. Застосування такої функції в облікових теоріях створює новий підхід до їх розуміння. З чого можемо зробити узагальнення, що визначення функцій облікових теорій тісно взаємопов'язані із ризиками.

Крім визначення функціональних особливостей облікових теорій на парадигмальний підхід впливають економічні та юридичні фактори, а також якісний аналіз бухгалтерських даних. Юридичні фактори впливу на облікові теорії виступають одними із фундаментальних складових бухгалтерського обліку, адже формується тісний зв'язок між стандартами та правовими нормами з одного боку та обліковими процедурами – з іншого.

Академік В. М. Жук, аналізуючи погляди Шарля Пангло про те, що «облік – це надбудова, право – базис. Облік завершує право, але не тотожний йому», зазначає, що «право дає

сміслову інтерпретацію для бухгалтерії, але в останньої самостійне життя, і це життя зв'язує її не з правом, а з політичною економією» [7].

Погоджуємось з думкою академіка, що політична економія відіграє в обліку не менш фундаментальне значення, а її понятійно-категоріальний апарат є першоосновою для теоретичної бази облікових теорій. Проте юридичний напрям в облікових теоріях є не менш важливим.

По-перше, до ключових аспектів цього напрямку варто віднести нормативно-правове підґрунтя бухгалтерського обліку, оскільки законодавча база створює загальні засади і вимоги для ведення бухгалтерського та фінансового обліку й звітності, встановлює правила оподаткування, оформлення договорів та іншої документації тощо. Для формування облікової політики підприємства також використовують нормативні і правові документи, зокрема Національні положення (стандарти) бухгалтерського обліку (НП(С)БО) та міжнародні стандарти фінансової звітності (МСФЗ).

По-друге, облікові операції повинні відповідати правовим вимогам, адже під час їх здійснення має бути належне документальне оформлення згідно із законодавчими нормами. Крім цього, насамперед доцільно здійснювати внутрішній контроль за виконанням договірних і податкових зобов'язань.

По-третє, завдяки взаємозв'язку права й обліку можна упорядкувати правові відносини, оскільки облік є інструментом для врегулювання фінансових взаємин між контрагентами та забезпечує як прозорість формування фінансової звітності, так і захист прав власників.

По-четверте, виникає потреба у юридичній відповідальності, оскільки порушення законодавчих вимог при здійсненні облікових процедур призводить до адміністративної чи кримінальної відповідальності. Через юридичний аспект в обліку передбачено застосування аудиторських інструментів з метою зменшення таких ризиків.

Отже, значення юридичного напрямку проявляється в тому, що він дає змогу зменшити ризики застосування штрафних санкцій, збільшити рівень довіри до фінансової звітності та гарантувати захист прав контрагентів. В умовах глобалізації значення юридичного напрямку лише зростає, адже правові системи різних держав можуть суттєво відрізнятись. Це викликає потребу формування облікових політик підприємств у відповідності до міжнародних стандартів і вимог національного законодавства.

Не менш важливим є економічний напрям розвитку облікових теорій, що ґрунтується на трактуванні бухгалтерського обліку як інструменту економічного управління, покликаного відображати й аналізувати економічну діяльність суб'єкта господарювання задля ухвалення обґрунтованих управлінських рішень. Цей підхід розглядає облік передусім як механізм забезпечення економічних інтересів усіх зацікавлених сторін.

Професорка В. З. Семанюк виокремлює такі етапи розвитку інформаційної парадигми облікової науки: перший: криза (невідповідність вимогам); другий: революція (нагромадження аномалій); третій: формування (зародження нової парадигми); четвертий: становлення (визнання парадигми прийнятною) [11, с. 118].

Ці етапи є основними під час створення нових парадигм облікових теорій. У нинішніх парадигмах облікових теорій присутні юридичні й економічні складові, аналітичні теорії, цифровізація, глобалізація, стандартизація, а також прогнозовані потенційні ризики, яких можна уникнути.

Основні аспекти економічного напрямку стосуються: відображення господарських процесів; формування обліку витрат і результатів; створення капіталу й управління активами; застосування інвестиційного обліку.

Детальніше основні аспекти економічного напрямку і їх ризики відображені на рис. 3.

Облікові теорії тісно пов'язані з економічним напрямом досліджень та його теоретичними засадами.

По-перше, облік взаємопов'язаний із політичною економією, оскільки використовує спільний теоретико-категоріальний апарат, для прикладу, понять «капітал», «витрати», «доходи», «прибуток» тощо. Крім цього, політична економія використовує дані бухгалтерського обліку і застосовує економічні показники, які продукує облік в макроекономічній політиці.

По-друге, облікові теорії пов'язані із соціальною складовою. Нині інтегрована звітність, яка є важливою для облікових теорій передбачає дослідження екологічних та соціальних показників, ефективне використання ресурсів і т. д. Отже, тут складається звітність, що орієнтована на запити інвесторів, кредиторів, працівників та всього суспільства.

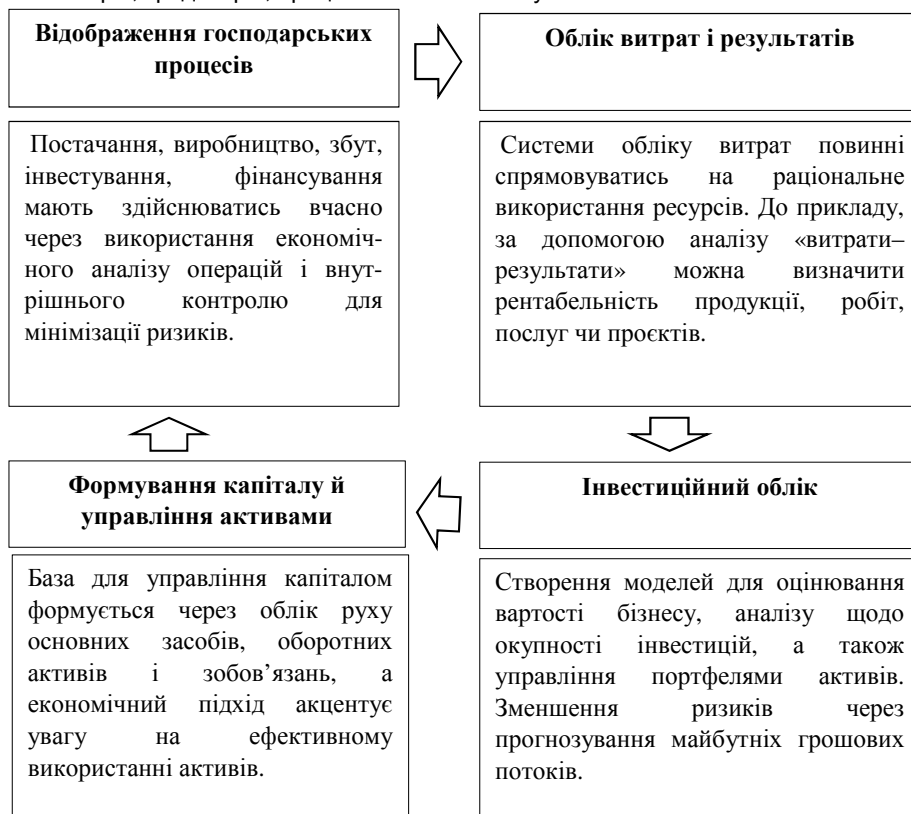

Рис. 3. Основні аспекти економічного напрямку та їх ризики.

Джерело: розроблено автором.

По-третє, дослідження облікових теорій не обмежуються лише національною складовою. Глобалізаційні процеси тяжіють до популяризації міжнародної стандартизації фінансового обліку та звітності, щоб зробити акцент на економічній суті облікових операцій.

По-четверте, в нинішніх умовах посилюється аналітична складова облікових процесів. Крім фінансового обліку та податкових розрахунків, зростає значення управлінського обліку, який дає змогу ухвалювати оперативні управлінські рішення в підприємстві. Управлінський облік на основі аналізу поточних даних дає змогу спрогнозувати майбутні показники і спростити стратегічне планування, оптимізувати бізнес-процеси.

Звідси, економічний і юридичний напрями мають суттєвий вплив на формування облікових теорій в історичному аспекті та в умовах сьогодення. Вони сприяють стандартизації облікових процесів, юридичній доказовості документального оформлення фактів господарського життя, глобалізації облікових теорій тощо. Проте для реалізації зазначеного вище і пришвидшеної обробки аналітичних даних необхідно впроваджувати нові цифрові технології, що передбачають автоматизацію облікових процесів та використання великих масивів даних (Big Data) для проведення економічного аналізу. Застосування цифрових технологій в обліку сприяло появі нової парадигми обліку, яка має оновлену методологію, методику й організацію облікового процесу.

Специфікою облікових теорій є те, що вони супроводжуються аналітичною обробкою даних. Аналітичні теорії дають змогу оновити підхід до дослідження явищ і процесів. Вони ґрунтуються на деталізованому аналізі із застосуванням чітких наукових методів.

Процес побудови аналітичної теорії включає важливі стадії, а саме: постановка проблеми (із визначенням основних питань, які потрібно розв'язати); збір даних (із застосуванням відповідних методів для одержання актуальних даних); створення моделі (формування формалізованого опису досліджуваного явища на підставі законів логіки та математики); аналіз і верифікація (оцінка моделі щодо відповідності досліджуваного предмету об'єктивній реальності через тестування чи порівняння із практичними даними); прогнозування (використання моделі для передбачення поведінки системи або її реакції на певні зовнішні чинники).

Значною перевагою аналітичних теорій в бухгалтерському обліку є їхня універсальність: вони піддаються адаптації до різних об'єктів обліку, галузевої специфіки та можуть застосовуватись для розв'язання нагальних проблем. Проте їм притаманні і певні обмеження, бо такі теорії нерідко спрощують дійсність та залишають поза належною увагою деталі, що складно піддаються формалізації.

Нині розвиток аналітичних теорій суттєво пришвидшився через використання комп'ютерного моделювання, штучного інтелекту, які дають змогу проводити аналіз великих масивів даних і формувати результати із високою точністю. З іншого боку, в умовах конкурентного середовища на ринку можуть виникати ризики кіберзагроз.

Професор З.-М. В. Задорожний, професор В. В. Муравський, професор О. А. Шевчук і доцент М. М. Брик стверджують, що «методологія виявлення та оцінки економічних збитків, що виникають у підприємстві внаслідок кіберзагроз, за допомогою бухгалтерського обліку потребує подальшого наукового дослідження» [8, с. 21].

Вважаємо, що аналітичні теорії залишатимуться фундаментом наукових досліджень як системи обліку і звітності, так і всіх економічних процесів. Водночас треба враховувати ризики, які можуть мати суттєвий вплив на парадигму бухгалтерського обліку, особливо щодо кіберзагроз. Звідси, виникатиме потреба у створенні нової парадигми облікових теорій, яка буде враховувати ризики кіберзагроз, особливості криптовалют та нових політичних і воєнних викликів.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Облікові теорії видозмінюються під впливом постійної трансформації економічної системи, екологічних і соціальних викликів та постійних ризиків. Застосування парадигмального підходу в обліку дає змогу виявити еволюцію облікових теорій не як хаотичний, а як закономірний процес змін теоретичних засад, що мають особливі межі застосування і відповідають певній стадії розвитку. Аналіз засвідчив, що облікові теорії формують концептуальну основу, яка поєднує принципи, передумови та методичний апарат, потрібні для наукового обґрунтування і практичного впорядкування обліку.

У межах парадигмального підходу особливої ваги набувають юридичний та економічний напрями розвитку облікових теорій, які тісно переплітаються між собою. Юридичний напрям

зосереджується на дотриманні облікових процедур вимогам чинного законодавства, документальному обґрунтуванні господарських операцій та захисті прав усіх учасників економічних відносин. Економічний напрям має спільний із обліком понятійно-категоріальний апарат, передбачає взаємозв'язок із соціальними й екологічними складовими, використовує інтегровану звітність, тяжіє до актуальності управлінської інформації та її ефективності в ухваленні управлінських рішень, цифровізації і стандартизації облікових процесів тощо.

Взаємодія цих двох напрямів проявляється у спільному аналізі правовідносин, що впливають на економічні показники, а також у необхідності узгодження юридичних вимог з економічною доцільністю ухвалених рішень. Тут важливо застосовувати аналітичні теорії, що дають змогу спрогнозувати облікову інформацію на майбутні періоди та зменшити потенційні ризики.

З іншого боку, цифровізація, застосування великих даних і штучного інтелекту, поширення нефінансової звітності та врахування інтересів стейкхолдерів – підтверджують, що парадигмальний підхід є рушійним інструментом наукового пізнання, адже дає змогу не лише пояснити історичну еволюцію облікових теорій, а й спрогнозувати напрями їх подальшого розвитку в умовах мінливого економічного і політичного середовища. Отже, парадигмальний підхід до облікових теорій, розглянутий через призму економічних та юридичних аспектів, підтверджує тезу про те, що бухгалтерський облік не є статичним набором правил, а динамічною системою, що здатна до самоорганізації й адаптації відповідно до потреб суспільства, бізнесу і держави.

Література

1. Біла Ю. А. Новітня парадигма обліку: лінгвістичний підхід. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: Економіка. 2024. № 33. С. 88–93. DOI: [https://doi.org/10.25264/2311-5149-2024-33\(61\)-88-93](https://doi.org/10.25264/2311-5149-2024-33(61)-88-93).
2. Гринь В. П. Парадигмальна концепція Т. С. Куна в бухгалтерському обліку: стратегічний аспект. Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. 2020. Вип. 3. С. 23–27. DOI: [https://doi.org/10.26642/pbo-2020-3\(47\)-23-27](https://doi.org/10.26642/pbo-2020-3(47)-23-27).
3. Гуцайлюк З. В. Фундаментальні постулати та теорії бухгалтерського обліку. Міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф. «Облік, оподаткування і контроль: теорія та методологія» (30 червня 2017 року, м. Тернопіль, Україна). С. 23–25. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/21902/1/23-25.pdf>.
4. Давидюк Т. В. Зміна концепції бухгалтерського обліку під впливом дії постіндустріальної економіки. Вісник ЖДТУ. Серія: Економіка, управління та адміністрування, (2(52), 2016, 20–22. DOI: [https://doi.org/10.26642/jen-2010-2\(52\)-20-22](https://doi.org/10.26642/jen-2010-2(52)-20-22).
5. Даньків Й. Я., Лучко М. Р., Остап'юк М. Я. Теорія бухгалтерського обліку: навч. посіб. Ужгород, 2001. 102 с. URL: http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/12766/1/%D0%9A%D1%83%D1%80%D1%81_%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%86%D0%B9_%D0%A2%D0%95%D0%9E%D0%A0%D0%AF1.PDF.
6. Жук В. М. Золота епоха в розвитку теорії бухгалтерського обліку. Економіка та суспільство. Серія: Облік і оподаткування. Вип. 53. 2023. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-53-22>.
7. Жук В. М. Наукова гіпотеза трактування бухгалтерського обліку як соціально-економічного інституту. Облік і фінанси. 2012. № 2. С. 14–22. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Oif_apk_2012_2_4.
8. Zadorozhnyi, Z.-M., Muravskiy, V., Shevchuk, O., & Bryk, M. (2021). Innovative Accounting Methodology of Ensuring the Interaction of Economic and Cybersecurity of Enterprises. *Marketing and Management of Innovations*. 4. P. 36–46. DOI: <http://doi.org/10.21272/mmi.2021.4-0>.

9. Легенчук С. Ф. Класифікація теорій бухгалтерського обліку. Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу : міжнар. зб. наукових праць. Вип. 3 (18). С. 190–211. URL: <https://eztuir.ztu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/4878/23.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
10. Пуцентейло П. Р., Довбуш А. В. Основні вектори розвитку бухгалтерського обліку в умовах цифрової економіки. Інноваційна економіка, 3-4. 2021. С. 140–151. DOI: 10.37332/2309-1533.2021.3-4.20.
11. Семанюк В. З. Інформаційна теорія обліку в постіндустріальному суспільстві: моногр. Тернопіль: THEU, 2018. 392 с. URL: <https://api.dspace.wunu.edu.ua/api/core/bitstreams/9fd265f9-b2c8-44a7-b455-dd9c68a80142/content>.
12. Шигун М. М. Парадигмальний розвиток системи бухгалтерського обліку. Часопис економічних реформ. 2013. № 3. С. 134–139. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Cher_2013_3_23.
13. Юхименко-Назарук І. А. Щодо побудови бухгалтерської інституційної концепції. Вісник Львівської комерційної академії. Серія: Економічна. Вип. 44. 2014. С. 35–38.

References

1. Bila, Yu. A. (2024). The latest accounting paradigm: A linguistic approach. *Scientific Papers of the National University of Ostroh Academy. Series: Economics*, (33), 88–93. [https://doi.org/10.25264/2311-5149-2024-33\(61\)-88-93](https://doi.org/10.25264/2311-5149-2024-33(61)-88-93). [in Ukrainian].
2. Hryn, V. P. (2020). T. S. Kuhn's paradigmatic concept in accounting: Strategic aspect. *Problems of theory and methodology of accounting, control and analysis*, (3), 23–27. [https://doi.org/10.26642/pbo-2020-3\(47\)-23-27](https://doi.org/10.26642/pbo-2020-3(47)-23-27). [in Ukrainian].
3. Hutsailiuk, Z. V. (2017). Fundamental postulates and theories of accounting. *Accounting, taxation and control: Theory and methodology: Materials of the International Scientific and Practical Internet Conference (June 30, 2017, Ternopil, Ukraine)*, pp. 23–25. <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/21902/1/23-25.pdf>. [in Ukrainian].
4. Davydiuk, T. V. (2010). Changing the concept of accounting under the influence of the post-industrial economy. *Visnyk ZhDTU. Series: Economics, management and administration*, 2(52), 20–22. [https://doi.org/10.26642/jen-2010-2\(52\)-20-22](https://doi.org/10.26642/jen-2010-2(52)-20-22). [in Ukrainian].
5. Dankiv, Yo. Ya., Luchko, M. R., & Ostapiuk, M. Ya. (2001). Accounting theory: A textbook. Uzhhorod. http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/12766/1/%D0%9A%D1%83%D1%80%D1%81_%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%86%D0%B9_%D0%A2%D0%95%D0%9E%D0%A0%D0%AF1.PDF. [in Ukrainian].
6. Zhuk, V. M. (2023). The golden age in the development of accounting theory. *Economy and society*, (53). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-53-22>. [in Ukrainian].
7. Zhuk, V. M. (2012). Scientific hypothesis of interpreting accounting as a socio-economic institution. *Accounting and Finance*, (2), 14–22. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Oif_apk_2012_2_4. [in Ukrainian].
8. Zadorozhnyi, Z.-M., Muravskiy, V., Shevchuk, O., & Bryk, M. (2021). Innovative Accounting Methodology of Ensuring the Interaction of Economic and Cybersecurity of Enterprises. *Marketing and Management of Innovations*, (4), 36–46. <http://doi.org/10.21272/mmi.2021.4-0>. [in English].
9. Lehenchuk, S. F. (2010). Classification of accounting theories. *Issues in the Theory and Methodology of Accounting, Control, and Analysis. International Collection of Scientific Papers*, 3(18), 190–211. <https://eztuir.ztu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/4878/23.pdf?sequence=1&isAllowed=y>. [in Ukrainian].

-
10. Putsenteilo, P. R., & Dovbush, A. V. (2021). Main vectors of accounting development in the digital economy. *Innovation-driven economy*, (3-4), 140–151. [in Ukrainian].
 11. Semaniuk, V. Z. (2018). Information theory of accounting in post-industrial society: A monograph. Ternopil: TNEU. 392 h. <https://api.dspace.wunu.edu.ua/api/core/bitstreams/9fd265f9-b2c8-44a7-b455-dd9c68a80142/content>. [in Ukrainian].
 12. Shyhun, M. M. (2013). Paradigmatic development of the accounting system. *Journal of Economic Reforms*, (3), 134–139. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Cher_2013_3_23. [in Ukrainian].
 13. Yukhymenko-Nazaruk, I. A. (2014). On the construction of an institutional accounting concept. *Visnyk of the Lviv Academy of Commerce. Series: Economic*, (44), 35–38. [in Ukrainian].